

УДК 811. 133. 1: 81'367.7

А.В. ЛЕПЕТЮХА,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ТИПОЛОГІЯ МОНО- ТА ПОЛІПРЕДИКАТИВНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ ІЗ СИНТАКСИЧНОЮ СИНОНІМІЄЮ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ)

У статті розробляється типологія моно- та поліпредикативних висловлень із синтаксичною синонімією з урахуванням дихотомії мова / мовлення та теорії ментального кінетизму. Синтаксичні синоніми, актуалізовані у мовленні у вигляді синтагм та висловлень, розглядаються як преференціальні конструкції зі звуженням, розширенням мовної стрижневої структури або кількісною рівнокомпонентністю, залежно від інтенції мовця і ко(н)тексту.

Ключові слова: ко(н)текст, преференціальна конструкція, синтаксична синонімія, стрижнева структура.

У багатьох лінгвістичних дослідженнях із синтаксичної синонімії (далі – СС) типології синонімічних конструкцій будуються на основі типізованих структурних схем висловлення, без урахування теорії ментального кінетизму (руху) та інтеграції мови і мовлення у мовно-мовленнєвий акт, у якому реалізуються різноструктурні мовленнєві інновації з різними семантико-прагматичними відношеннями. На думку Р. Якобсона, синтаксичні структури містять матриці, які заповнюються певним набором слів [1, с. 135], тобто оптимальне функціонування синтаксичного ярусу ґрунтується на застосуванні типізованих структурних схем зв'язування слів для формування смислу у вигляді конструкцій. «Структурний каркас» висловлення, згідно з Г.Г. Почепцовим, складається з конструктивно значущих елементів, котрі утворюють ядро висловлення, і конструктивно незначущих компонентів. Під конструктивно значущістю вчений розуміє «роль даного елемента у формуванні відповідної одиниці більш високого рівня» [2, с. 117].

Кожний етап каузації (породження) мовно-мовленнєвого акту характеризується певними взаємовідношеннями мовного і мовленнєвого змістів знаку. На рівні моно- та поліпредикативних висловлень такі відношення є найбільш складними, оскільки у кожному висловленні концентруються взаємозв'язки між позначувальним та позначуваним нижчих ієрархічних (словотвірного, морфологічного (або лексичного) рівнів. Синтаксичний рівень немов би вбирає в себе усі риси розташованих нижче рівнів, переробляючи їх, систематизуючи їх в одному цілісному вираженні [3, с. 219]. Ці рівні характеризуються семантичною «неоднорідністю», «нерівноцінністю», вони виконують різні функції і займають різне місце у синтаксичній системі.

Така ієрархічна організація синонімічних відношень обумовила існування багатьох класифікацій лінгвістичних одиниць з СС.

Актуальність цієї наукової розвідки визначається відсутністю у сучасному мовознавстві повної класифікації висловлень із синтаксичною синонімією з позицій теорії семіозису і ментального кінетизму.

Метою роботи є розробка типології моно- та поліпредикативних висловлень із синтаксичною синонімією як складних мовно-мовленнєвих знаків.

Предметом аналізу є синтаксична синонімія на рівні синтагм та висловлень.

Об'єкт дослідження становлять моно- та поліпредикативні висловлення сучасної французької художньої прози.

Матеріалом статті слугували 10 прикладів висловлень із синтаксичною синонімією сучасного французького художнього дискурсу.

Деякі науковці, котрі досліджують СС, вважають синонімічними однорівневі синтаксичні конструкції: словосполучення – словосполучення, просте / складне висловлення – просте / складне висловлення [4, с. 172; 5, с.117].

Більшість зарубіжних і вітчизняних мовознавців визнають існування різнорівневої синонімії. "Однією з найважливіших якостей будь-якої мови, що визначають можливості виразити одну й ту ж думку різними засобами і при цьому передати різноманітні індивідуальні відтінки, є можливість вибору слів, або форми, або конструкції, котра обумовлена наявністю у мові кількох паралельних форм, як у галузі синтаксису, так і морфології, та можливість використовувати для вираження такі паралельні форми, вилучаючи їх одночасно з різних галузей мови [6, с. 11]. В.І. Кононенко зазначає: «Не погоджуючись з ідеєю замкненості та ізольованості кожного синтаксичного рівня, враховуючи реальні семантико-синтаксичні зв'язки між елементами різних рівнів (наприклад, між реченнями з дієприкметниковими зворотами і підрядними частинами), визнаємо можливість синонімічних зв'язків між ними на основі спільних синтаксичних функцій, граматичних позицій» [7, с. 45]. «Синтаксична синонімія охоплює різні типи речень, різні типи вираження головних і другорядних речень, різні способи зв'язку між ними, а також словосполучення» [7, с. 49].

К. Бюлер пропонує розрізняти такі рівні СС: слово – речення – складнопідрядне речення, що дозволяє мовцю використовувати різні структури для вираження одного й того ж явища об'єктивної дійсності. Така спільність обумовлена можливістю назвати словом (словосполученням) один і той же факт дійсності і представити його у реченні [8, с. 258]. Є.І. Шендельс виділяє синонімічні моделі словосполучень та речень, підкреслюючи, що кожен вид підрядних речень пов'язаний із синонімічним йому дієприкметниковим зворотом [9, с. 71]. У зарубіжній лінгвістиці також указують на існування «міжкодової» [10, с. 30] синонімії: синонімічний паралелізм між двома кодами стосується або моновербальних (слів), або полівербальних (словосполучень, моно- та поліпредикативних висловлень) мовно-мовленневих знаків, при цьому будь-яка комбінація видається можливою: моновербальний знак / моновербальний знак; моновербальний знак / полівербальний знак, полівербальний знак / полівербальний знак.

Спираючись на доробки вітчизняних та зарубіжних лінгвістів та аналіз корпусу прикладів сучасної французької художньої прози в аспекті дихотомії мова / мовлення та теорії ментального кінетизму, пропонуємо таку класифікацію моно- та поліпредикативних висловлень із СС:

1. Синтагматична СС монопредикативних синонімічних висловлень, ускладнених дієприслівниковими або дієприкметниковими зворотами:

а) зі звуженням стрижневої (мовної) поліпредикативної структури та номінальними, вербальними, прикметниковими, дієприкметниковими, дієприслівниковими домінантами;

б) з вербальним, займенниковим, прислівниковим розширенням стрижневої моно- або поліпредикативної структури;

2. Синтагматична СС у складі поліпредикативних синонімічних висловлень:

а) зі звуженням поліпредикативної стрижневої структури та з номінальними, вербальними, прикметниковими, дієприкметниковими, дієприслівниковими та прислівниковими домінантами;

б) з вербальним, займенниковим, прислівниковим та прийменниковим розширенням стрижневої моно- або поліпредикативної структури;

в) з кількісною рівнокомпонентністю складових синтагм.

3. Синтагматична СС (або СС на рівні висловлення) неускладнених дієприслівниковими або дієприкметниковими зворотами монопредикативних висловлень:

а) зі звуженням стрижневої моно- або поліпредикативної структури та з вербальними, прислівниковими (рідше нумеральними та займенниковими) домінантами;

б) з вербальним, займенниковим, прислівниковим розширенням стрижневої монопредикативної структури;

в) з кількісною рівнокомпонентністю елементів синтагм.

4. Полікомпонентна синтагматична СС у монопредикативних ускладнених висловленнях, що презентують моно- або поліпредикативну стрижневу структуру з такими відношеннями: звуження / розширення, звуження / звуження, розширення / розширення, звуження / кількісна рівнокомпонентність, розширення / кількісна рівнокомпонентність, кількісна рівнокомпонентність / кількісна рівнокомпонентність.

5. Полікомпонентна синтагматична СС у складі поліпредикативних висловлень зі звуженням / розширенням, звуженням / звуженням, розширенням / розширенням, звуженням / кількісною рівнокомпонентністю, розширенням / кількісною рівнокомпонентністю, кількісною рівнокомпонентністю / кількісною рівнокомпонентністю.

Проілюструємо сказане вище такими прикладами:

(1) **Ne songeant pas à réclamer son reste, le petit cavalier obéit** [11].

У вищенаведеному монопредикативному висловленні, ускладненому дієприкметниковим зворотом *ne songeant pas à réclamer son reste*, спостерігається звуження віртуальної стрижневої структури із семантичним значенням причини *comme il ne songeait pas à réclamer son reste* з імплікацією референта *il* та фокалізацією ядерної лексеми-дієприкметника.

(2) **Tout en me lamentant, je progresse vers elle sur le divan** [12].

Подана ускладнена дієприслівниковим зворотом монопредикативна конструкція становить розширену прономінальним компонентом *tout* мовленнєву преференціальну опцію системної (мовної) поліпредикативної побудови із семантичними відношеннями одночасності (*Je progresse sur le divan et je me lamente*) з фокалізацією ініціального займенника.

(3) **Je voudrais qu'avant de nous occuper de cet homme, Durtal vît votre ami Lévingey** [13].

Цей приклад являє собою поліпредикативну побудову з мовленнєвим трансформом-звуженням (*avant de nous occuper de cet homme*) ініціальної темпоральної синтагми, що у мові представлена такою структурою: *avant que nous nous occupâssions de cet homme*.

(4) **Ce fut vers cette époque qu'elle commença à visiter assez régulièrement la mère de Paul** [14].

У наведеному поліпредикативному висловленні розширення стрижневої монопредикативної структури зі складним предикатом (*Vers cette époque elle commença à visiter assez régulièrement la mère de Paul*) відбувається завдяки «розколотій структурі», тобто предикативно-прономінальному видільному звороту *c'est... que*, котрий фокалізує обставинний додаток.

(5) **C'était parfaitement le genre de garçon à inspirer des sentiments maternels à une femme de son âge** [15].

У такому поліпредикативному висловленні з СС наявна кількісна рівнокомпонентність стрижневої поліпредикативної і преференціальної синонімічних структур (*qui inspirait = à inspirer*) з фокалізацією предикативної доміанти (*inspirer*).

(6) **Argumenter ne servait à rien pour l'instant** [16].

Наведена монопредикативна структура, неускладнена дієприкметниковим / дієприслівниковим зворотом, характеризується мовленнєвим звуженням (у вигляді інфінітиву-підмета *argumenter*) стрижневої поліпредикативної побудови із семантичним значенням умовності (*si on argumentait ça / cela ne servirait à rien*).

(7) **Il ne doit pas subsister une seule de ses horreurs de laboratoire sur notre planète** [17].

Ця монопредикативна мовно-мовленнєва інновація з ініціальною безособовою конструкцією (*Il ne doit pas subsister*) становить ко(н)текстуально адекватну прономінально розширену конструкцію монопредикативної стрижневої структури, котра виглядає так: *une seule de ses horreurs de laboratoire ne doit pas subsister sur notre planète*. При цьому у мовленні спостерігається фокалізація ключової предикативної лексеми *subsister*.

(8) **J'eus l'impression affreuse d'être regardé par un être d'un autre monde, par un spectre, un mort ou un dieu** [18].

В аналізованій монопредикативній структурі преференціальна опція – складний предикат з другою пасивізованою частиною (*J'eus l'impression affreuse d'être regardé*) являє собою кількісно рівнокомпонентну побудову стрижневої поліпредикативної структури (*j'eus l'impression affreuse qu'un être d'un autre monde, par un spectre, un mort ou un dieux me regardait*), при актуалізації якої фокалізується інфінітивна пасивна конструкція (*être regardé*).

(9) **Accrochée à un fil, elle éclairait la table sans rien éclairer de son visage** [19].

Поданий приклад являє собою монопредикативне висловлення, ускладнене ініціальним дієприслівниковим зворотом, з актуалізованою звуженою преференціальною опцією віртуальної стрижневої конструкції з темпоральними семантичними відношеннями одночасності: *elle était accrochée à un fil et...* Фінальна синтагма *sans rien éclairer de son visage* також становить звужену інфінітивною опцією стрижневу структуру: *sans qu'elle rien éclaire de son visage*.

(10) ***A moins de commettre quelque faute impardonnable, Simon était à peu près assuré de devenir rapidement sous-secrétaire d'Etat*** [20].

Ця поліпредикативна побудова із семантичними відношеннями умовності є прикладом подвійного ко(н)текстуального звуження поліпредикативної стрижневої побудови, котра має такий вигляд: *A moins qu'il (ne) commît quelque chose d'impardonnable, Simon était à peu près assuré qu'il deviendrait...* При цьому у преференціальній конструкції спостерігається імплікація прономінального референта (*il*), тобто зміна фокалізації компонентів висловлення.

Отже, з позицій дихотомії мова / мовлення синонімічні конструкції розглядаються як складні мовно-мовленнєві знаки у вигляді преференціальних опцій, котрі актуалізують у певному ко(н)тексті системні (мовні) стрижневі структури, згідно з інтенціональною установкою комуніканта. Перспективою подальшого дослідження є побудова типології інтерфрастичної синонімії та вивчення семантико-прагматичних та структурних відношень між складниками трансфрастичних утворень.

Список використаних джерел

1. Якобсон Р.О. Избранные работы по лингвистике / Р.О. Якобсон. – Благовещенск: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 1998. – 192 с.
2. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г.Г. Почепцов. – К.: Вища школа, 1971. – 191 с.
3. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 458 с.
4. Золотова Г.А. Синтаксическая синонимия и культура речи / Г.А. Золотова // Актуальные проблемы культуры речи. – М.: Наука, 1971. – С. 178–217.
5. Ковтунова И.И. О синтаксической синонимии / И.И. Ковтунова // Вопросы культуры речи. – М.: Изд-во Академии Наук СССР, 1955. – Вып. 1. – С. 114–147.
6. Евгеньева А.П. Словарь синонимов русского языка: в 2 т. / А.П. Евгеньева. – М.: Астрель АСТ, 2003. – 1385 с.
7. Кононенко В.И. Системно-семантические связи в синтаксисе русского и украинского языков / В.И. Кононенко. – К.: Вища школа, 1976. – 206 с.
8. Bühler K. Die Darstellungsfunktion der Sprache / K. Bühler. – Jena: G. Fischer / UTB, 1982. – 434 с.
9. Шендельс Е.И. Грамматическая синонимия (на базе морфологии глагола) в современном немецком языке: дисс. ... докт. филол. наук / Е.И. Шендельс. – Т. 1. – М., 1964. – 478 с.
10. Cigada S. Typologie de la synonymie / S. Cigada // Synonymie. F. Berlan et G. Berthomieu (éds). – P.: Presses de la Sorbonne nouvelle, 2012. – P. 23–32.
11. Benoît P. Les compagnons d'Ulysse / P. Benoît. – P.: Albin Michel, 1987. – 256 p.
12. Beigbeder F. L'amour dure trois ans / F. Beigbeder. – P.: Grasset, 1997. – 195 p.
13. Huysmans J.-K. Là-bas / J.-K. Huysmans. – P.: Booking International, 1994. – 352 p.
14. Freustié J. La Maison d'Albertine / J. Freustié. – P.: Bernard Grasset, 1977. – 208 p.
15. Sagan F. Aimez-vous Brahms? / F. Sagan. – P.: Editions Gallimard, 1990. – 110 p.
16. Gardel L. Fort Saganne / L. Gardel. – P.: Editions du Seuil, 1980. – 318 p.
17. Werber B. Troisième humanité / B. Werber. – P.: Albin Michel, 2014. – 696 p.
18. Barjavel R. Le voyageur imprudent / R. Barjavel. – P.: Editions Denoël, 1988. – 252 p.
19. Gallay C. Les déferlantes / C. Gallay. – P.: Editions du Rouergue, 2008. – 539 p.
20. Druon M. La chute des corps / M. Druon. – P.: Le livre de poche, 1989. – 384 p.

References

1. Iakobson, R.O. *Izbrannyye raboty po lingvistike* [Selected works on linguistics]. Blagoveschensk, BGK im. I.A. Boduena de Kurtene Publ., 1998, 192 p.

2. Pocheptsov, G.G. *Konstruktivnyi analiz structurey predlogeniya* [Constructive analysis of structure of proposition]. Kyiv, Vyshcha shkola Publ., 1971, 191 p.
3. Galperin, I.R. *Ocherki po stilistike angliyskogo iazyka* [Essays on stylistics of English]. Moscow, Izdatel'stvo literatury na inostrannykh iazykakh, 1958, 458 p.
4. Zolotova, G.A. *Sintaksicheskaya sinonimiia i kultura rechi* [Syntactical synonymy and culture of speech]. *Aktualnyie problemy kultury rechi* [Actual problems of culture of speech]. Moscow, Nauka Publ., 1971, pp. 178-217.
5. Kovtunova, I.I. *O sintaksicheskoy sinonimii* [On syntactical synonymy]. *Voprosy kultury rechi* [Questions of culture of speech]. Moscow, Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR Publ., 1955, no. 1, pp. 114-147.
6. Ievgeniieva, A.P. *Slovar sinonimov russkogo iazyka* [Dictionary of synonyms of Russian]. Moscow, Astrel AST Publ., 2003, 1385 p.
7. Kononenko, V.I. *Sistemno-semanticheskiye svyazi v sintaksise russkogo i ukrainskogo iazykov* [Systematic-semantic relations in syntax of Russian and Ukrainian]. Kyiv, Vyshcha shkola Publ., 1976, 206 p.
8. Bühler, K. *Die Darstellungsfunktion der Sprache* [Representational function of speech]. Jena, G. Fischer / UTB Publ., 1982, 434 p.
9. Shendels, E.I. *Grammaticheskaya sinonimiia (na base morfologii glagola) v sovremenom nemetskom iazyke*. Diss. dokt. filol. nauk [Grammar synonymy (on the basis of morphology of verb) in modern German. Dr. filol. sci. diss.]. Moscow, 1964, 478 p.
10. Cigada, S. *Typologie de la synonymie* [Typologie of synonymy]. *Synonymie* [Synonymy]. Paris, Presses de la Sorbonne nouvelle Publ., 2012, pp. 23-32.
11. Benoît, P. *Les compagnons d'Ulysse* [Companions of Ulysse]. Paris, Albin Michel Publ., 1987, 256 p.
12. Beigbeder, F. *L'amour dure trois ans* [The love lasts for three years]. Paris, Grasset Publ., 1997, 195 p.
13. Huysmans, J.-K. *Là-bas* [There]. Paris, Booking International Publ., 1994, 352 p.
14. Freustié, J. *La Maison d'Albertine* [The House of Albertine]. Paris, Bernard Grasset Publ., 1977, 208 p.
15. Sagan, F. *Aimez-vous Brahms?* [Do you like Brahms?]. Paris, Editions Gallimard, 1990, 110 p.
16. Gardel, L. *Fort Saganne* [The fort Saganne]. Paris, Editions du Seuil, 1980, 318 p.
17. Werber, B. *Troisième humanité* [The third humanity]. Paris, Albin Michel Publ., 2014, 696 p.
18. Barjavel, R. *Le voyageur imprudent* [The imprudent traveller]. Paris, Editions Denoël, 1988, 252 p.
19. Gallay, C. *Les déferlantes* [The beachcombers]. Paris, Editions du Rouergue, 2008, 539 p.
20. Druon, M. *La chute des corps* [The fall of the bodies]. Paris, Le livre de poche Publ., 1989, 384 p.

В статье разрабатывается типология моно- и полипредикативных высказываний с синтаксической синонимией с учётом дихотомии язык / речь и теории ментального кинетизма. Синтаксические синонимы, актуализированные в речи в виде синтагм и высказываний, рассматриваются как преференциальные конструкции с сужением, расширением языковой стержневой структуры или количественной равнокомпонентностью, в зависимости от интенции говорящего и ко(н)текста.

Ключевые слова: ко(н)текст, преференциальная конструкция, синтаксическая синонимия, стержневая структура.

This paper is dedicated to elaboration of typology of mono- and polypredicative utterances with syntactical synonymy in the light of dichotomy language / discourse and theory of mental kinetic movement. Syntactical synonyms actualized in discourse in form of syntagms and utterances, are considered like preferential constructions with contraction, extension of pivotal structure or quantitatively equocomponental structures depending of intention of speaker and co(n)text.

Key words: co(n)text, pivotal structure, preferential construction, syntactical synonymy.

Одержано 7.11.2016.